

TRADYCJA I REDAKCJA MT 9, 35-10, 5A

WSTĘP

Niemal powszechnie fragment Mt 9, 35 – 11, 1 uważany jest za odrębną całość, za tzw. mowę misyjną, jedną z pięciu, jakie znajdują się w Ewangelii według Mateusza. Sam fakt, że logia Jezusa z tych mów umieszczone są w pozostałych Ewangeliach często w zupełnie innych okolicznościach miejsca i czasu, daje podstawę do mówienia o redakcyjnej działalności Mateusza, który słowa Jezusa wypowiedziane przy różnych okazjach zebrał razem i skomponował z nich wielkie mowy. Właściwa mowa misyjna rozpoczyna się w Mt 10, 5b, natomiast fragment Mt 9, 35 – 10, 5a jest wprowadzeniem do niej. Spróbujmy przeanalizować ten właśnie fragment szukając w nim elementów zaczerpniętych z tradycji oraz materiału wprowadzonego przez redaktora Ewangelii. W tym celu każdy wiersz tego fragmentu zostanie zestawiony z równoległymi miejscami pozostałych Ewangelii, co umożliwi wyodrębnienie elementów pochodzących z tradycji. Słownictwo charakterystyczne dla pierwszej Ewangelii, typowe dla niej frazy i zwroty będą wskazywały na pochodzenie od Mateusza lub na jego działalność redakcyjną. Rozróżnienie pomiędzy materiałem pochodzącym z tradycji a materiałem redakcyjnym rzuci pewne światło na redakcyjną technikę redaktora pierwszej Ewangelii.

I

Mt 9, 35 (Mk 6, 6b; Łk 8, 1-2a)

Miejscami równoległymi do Mt 9, 35 są Mk 6, 6b i Łk 8, 1-2a. Mk 6, 6b kończy perykopę mówiącą o niedowiarstwie mieszkańców Nazaretu (Mk 6, 1-6). Bezpośrednio po nim następuje opis rozesłania Dwunastu (Mk 6, 7-13). W Ewangelii Łukasza równoległe zdanie 8, 1 jest umieszczone w zupełnie innym kontekście. Fragment Łk 8, 1-3 nie ma żadnego związku z wysłaniem uczniów na misję. Perykopa donosi o podróżowaniu Jezusa przez miasta i wsie wraz z Dwunastoma i kilkoma kobietami.

Te trzy równoległe miejsca dość mocno różnią się między sobą:

Mt 9, 35	Mk 6, 6b	Łk 8, 1-2a
I obchodził Jezus miasta wszystkie i wioski nauczając w ich synagogach i głosząc ewangelię królestwa, i lecząc wszelką chorobę i wszelką słabość.	I obchodził wioski okoliczne nauczając.	I stało się następnie, że podróżował przez miasta i wioski głosząc i zwiastując ewangelię o królestwie Bożym, a z Nim było dwunastu oraz niewiasty pewne, które zostały uleczone od złych duchów i chorób.

W Mt 9, 35 kilka wyrazów należy do słownictwa charakterystycznego dla pierwszej Ewangelii. U Mateusza występują często słowa *periagein* (3-1-0/1-9), *Iesous* (150-81-89/68-237), *basileia* (55-20-46/8-5), *therapeuein* (16-5-14/1-0), *malakia* (3-0-0-0) – ten ostatni rzeczownik poza Mateuszem nie występuje w Nowym Testamencie.¹

Zwrotem typowym dla Mateusza jest fraza *kerysson to euangelion tes basileias*. Wprawdzie czasownik *keryssein* występuje najczęściej u Marka (9-14-9/8-0), podobnie rzeczownik *euangelion* (4-8-0/2-0), ale tylko u Mateusza dwukrotnie występuje ta sama fraza *kerysson to euangelion tes basileias* (4, 23; 9, 35), którym w trzecim wypadku zmieniona została tylko w nieznacznym stopniu: *kerychthesetai touto to euangelion tes basileias* (24, 14); w czwartym miejscu, gdzie użyty jest rzeczownik *euangelion*, występuje on również w połączeniu z czasownikiem *keryssein* (26, 13). U Marka rzeczownik *euangelion* występuje wprawdzie 8 razy, ale tylko 4 razy jest on powiązany z czasownikiem *keryssein*; spośród nich tylko w jednym wypadku czasownik występuje w formie imiesłowu: *kerysson to euangelion*, ale po tym zwrocie następuje dopełnienie *tou theou* (Mk 1, 14), a nie *tes basileias*, jak u Mateusza. Ostatnia fraza wiersza 35: *kai therapeuon pasan noson kai pasan malakian* nie ma odpowiednika w pozostałych Ewangeliach.

U Marka zdanie jest znacznie krótsze. Pierwsze słowa: *kai periegen sa* identyczne jak u Mateusza; brakuje frazy *ho Iesous tas poleis pasas kai*; pomiędzy *komas* i *didaskon* wstawiony jest przysłówek *kyklo*; brak pozostałej części zdania Mateusza. Przysłówek *kyklo* występuje u Marka 3 razy, u Mateusza nigdy, u Łukasza tylko raz w Ewangelii (nigdy w Dz), nadto raz w Rz i 3 razy w Ap.

W Łk 8, 1n występuje słownictwo typowe dla tej Ewangelii. Często posługuje się Łukasz czasownikiem *ginesthai* (75-55-129/124-51). W całym Nowym Testamencie jedynie u Łukasza występuje przysłówek *kathexes* (Łk - 2 razy; Dz - 3 razy) oraz czasownik *diodeuein* (Łk - 1 raz; Dz - 1 raz). Łukasz chętnie używa przyimka *kata* (37-23-43/90-8). Do rzeczowników używanych chętnie przez Łukasza należą *polis* (26-8-39/42-8; poza Ewangeliami rzadko w Nowym Testamencie) oraz *kome* (4-7-12/1-3; nigdzie w pozostałych pismach Nowego Testamentu). Typowym dla Łukasza jest czasownik *euangelidzein* (1-0-10/15-0). W tej też Ewangelii najczęściej występuje rzeczownik *theos* (51-48-122/166-83). W Łk 8,2a do słownictwa Łukaszowego trzeba zaliczyć słowa: *gyne* (29-16-41/19-17), *tis*, *ti* (21-33-78/112-52), *pneuma* (19-23-36/70-24), *astheneia* (1-0-4/1-2).

Pierwszej części zdania Łk 8,1: *kai egeneto en to kathexes* nie ma u Mateusza. Łukasz rozpoczyna je typowym dla siebie zwrotem *kai egeneto*.² W trzeciej Ewangelii występuje on 39 razy, w Dziejach 13 razy.³ Różne są opinie co do pochodzenia tego zwrotu. Dyskutuje się, na ile pozostaje on pod wpływem składni

¹ Pozostałe wyrazy nie są charakterystyczne dla Mateusza: *kai* (1169-1078-1455/1108-818), *polis* (26-8-39/42-8), *pas*, *pasa*, *pan* (128-67-152/170-63), *kome* (4-7-12/1-3; poza Ewangeliami nie występuje w NT), *didaskain* (14-17-17/16-9), *en* (291-137-354/275-220), *synagoge* (9-8-15/19-2), *autos*, *autc*, *auton* (906-758-1074/694-750), *keryssein* (9-14-9/8-0), *euangelion* (4-8-0/2-0). Podając zestawienie częstotliwości występowania wyrazów w Ewangeliach zawsze na pierwszym miejscu podana będzie liczba odnosząca się do Mt, a następnie kolejno Mk, Łk/Dz i J.

² Miejsca w Łk i Dz, w których występuje ten zwrot, analizowali: J. C. Hawkins, *Horae synopticae. Contributions to the Study of the Synoptic Problem*, Oxford 1909, 37; A. Plummer, *The Gospel According to St. Luke (ICC)*, Edinburgh 1951², 45; B. S. Easton, *Linguistic Evidence for the Lucan Source L*, JBL 29 (1910) 145; M. Johannesson, *Das biblische kai egeneto und seine Geschichte*, „Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung” 53 (1925) 161-212; T. Schramm, *Der Markus-Stoff bei Lukas* (Soc. for NT Studies, Mon. Ser 14), Cambridge 1971, 94 n.; K. Beyer, *Semitische Syntax im Neuen Testament*, Band 1: *Satzlehre* (StUNT 1), Göttingen 1968², 29-62.

³ Por. M. Johannesson, art. cyt., 198.

hebrajskiej. T. Schramm uważa wszystkie miejsca, w których po kai egeneto następuje czasownik w formie osobowej (verbum finitum) lub kai (zazwyczaj kai autos – jak w Łk 8,1) za przed-Łukaszkowe hebraizmy.⁴ K. Beyer dzieli miejsca z kai egeneto na pięć grup. Do pierwszej zalicza te, które całkowicie odpowiadają konstrukcji hebrajskiej i są oczywistymi tłumaczeniami z hebrajskiego; do drugiej te, które wykazują pewne odchylenia w stosunku do tekstu hebrajskiego, ale tego rodzaju odchylenia są czymś zupełnie naturalnym przy tłumaczeniu. W trzeciej i czwartej grupie umieścił K. Beyer miejsca, które są swobodnym tłumaczeniem z hebrajskiego lub przykładem błędnym, ale wśród nich mogą być także septuaginizmy. W grupie piątej znalazły się wyraźne septuaginizmy (Łk 5 razy; Dz 6 razy).⁵ M. Johannesohn podzielił zwroty z kai egeneto na dwie grupy: bardziej i mniej pozostające pod wpływem składni hebrajskiej, wyrażając przy tym pogląd, że także w miejscach bliższych składni hebrajskiej (grupa A) Łukasz naśladuje Septuagintę.⁶ Zwracając uwagę na fakt, że konstrukcja kai egeneto bardzo często stoi na początku perykop (por. Łk 3, 21; 5, 1. 12. 17; 6, 1. 6. 12; 7, 11; 8, 22; 9, 18. 51; 11, 1. 27; 14, 1; 17, 11; 18, 35; 20, 1), J. Wanke wyraża przekonanie, że nie należy tego tłumaczyć wpływem semityzujących źródeł, lecz raczej przypisać faktowi, że Łukasz naśladował w ten sposób styl uchodzący za sakralny.⁷ Zwrot kai egeneto en to jest w każdym razie charakterystyczny dla stylu Łukasza i nawet jeśli trudno rozstrzygnąć, czy pozostaje pod bezpośrednim wpływem składni hebrajskiej, czy raczej naśladuje Septuagintę, to z pewnością jest wyrażeniem wywodzącym się z tradycji biblijnej. Zwrotem typowym dla Łukasza jest również wyrażenie kai autos. U Mateusza występuje ono 4 razy, u Marka 5 razy, u Jana – 7, w Ewangelii Łukasza 41 razy, w Dziejach 8 razy. Zdaniem J. C. Hawkinsa szczególnie charakterystyczne dla Łukasza jest używanie tego zwrotu bez specjalnej emfazy (m.in. w Łk 8, 1). Uważa on, że w pozostałych Ewangeliach bez emfazy zwrot ten użyty został jedynie w Mk 8, 29.⁸

Powstaje pytanie, jaki związek zachodzi pomiędzy tymi trzema tekstami. Wszystkie trzy teksty rozwijają tę samą w zasadzie myśl w podobny sposób: Jezus (podmiot) – obchodził (orzeczenie główne) – wioski (miejsce akcji) – nauczając (określenie działalności). Szczególnie bliskie sobie są teksty Mateusza i Marka. Wszystkie słowa z Mk 6, 6b znajdują się również w zdaniu Mateusza z wyjątkiem przysłówka kyklo, który trzeba uznać za element redakcyjny Marka.

To pokrewieństwo tekstów Marka i Mateusza wyjaśniano w dwojaki sposób: albo Mateusz zależy bezpośrednio od Marka, albo obaj zależą od wspólnego źródła. Pierwszą opinię głoszą autorzy wierni teorii dwóch źródeł, przyjmujący „pierwotny charakter” Marka. Według nich Mateusz opracował i poszerzył krótki tekst Marka.⁹ Hipoteza druga głosi, że Marek i Mateusz zależą od wcześniejszego tekstu, który został skrócony przez Marka i zachowany wierniej przez Mateusza, który jednak też wprowadził pewne retusze redakcyjne.¹⁰ Ponieważ Marek podaje opis misji w Galilei w formie skróconej, wyprowadza się wniosek, że skrócił również wstępne sumarium. Pracę redakcyjną Marka dostrzega się również w opuszczeniu rzeczownika poleis (Marek woli mówić o wioskach także w Mk 1, 38 – por. Łk 4, 43), wpro-

⁴ Zob. T. Schramm, dz. cyt., 94.

⁵ Zob. K. Beyer, dz. cyt., 60–62.

⁶ Zob. M. Johannesohn, art. cyt., 198.

⁷ Zob. J. Wanke, *Die Emmauserzählung. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung zu Lk 24, 13–35* (Erfurter Theologische Studien 31), Leipzig 1973, 29.

⁸ Zob. J. C. Hawkins, dz. cyt., 41 n.

⁹ Zob. np. R. Bultmann, *Die Geschichte der synoptischen Tradition*, Göttingen 1957³, 359–378; J. Schmid, *Das Evangelium nach Matthäus* (RNT 1), Regensburg 1959⁴, 175.

¹⁰ Zależności Mateusza od Marka zaprzeczył L. Cerfaux, *La Mission de Galilée dans la tradition synoptique*, ETL 28 (1952) 630 n.; to samo [w:] *Recueil Lucien Cerfaux* (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum vol. VI–VII), Gembloux 1954, t. 1, 450 n.

wadzeniu przysłówka *kyklo*, który jest terminem typowym dla Marka, użyciu czasownika *didaskein* bez dopełnienia, jak to jest w zwyczaju u Marka (zob. 1, 21; 4, 1; 6, 2. 6; 14, 49). Zdaniem M. Vidala powtórzenie tej samej formuły w Mt 4, 23 potwierdza niezależność Mateusza od Marka i zależność obydwu Ewangelii od źródła wcześniejszego.¹¹

Źródło to musiało być znane także Łukaszowi, który je przeredagował dodając zwłaszcza frazę *kai egeneto en to kathexes kai autos*, zmieniając czasownik *periagein* na *diodeucin*, dodając czasownik *euangelidzein* w formie imiesłowu oraz określenie *theou* do rzeczownika *basileia*. Łukaszowi należy też przypisać zdanie 8, 2a.

Trudno o dokładne sprecyzowanie źródła, na którym opierali się wszyscy trzej synoptycy. Można jedynie być dosyć pewnym, że w okresie przedsynoptycznym istniało źródło (lub źródła) zawierające podsumowanie działalności Jezusa, będące wstępem do relacji o misji galilejskiej.¹² Można też suponować, że ostateczną formę otrzymało ono w katechezie Kościoła pierwotnego.¹³

Zwolennicy *Formgeschichte* sklasyfikowali Mt 9, 35 jako *sumarium* (*Sammelbericht*, *editorial summary*, *sommaire*). Ten gatunek literacki występuje w Ewangeliiach i w *Dziejach Apostolskich* (zob. Dz 2, 46n.; 4, 32–35; 5 12–16),¹⁴ a także w *Starym Testamencie*¹⁵. Jest to syntetyczny opis działalności osoby lub grupy, zazwyczaj mający charakter wprowadzenia lub konkluzji, odznaczający się tendencjami generalizującymi, nie pozbawiony elementów subiektywnych i stąd odzwierciedlający teologię redaktora lub wspólnoty.¹⁶ M. Vidal nie ma wątpliwości, że sumaria zachowały styl narracji popularnej, której przejawem jest wyolbrzymianie i uogólnianie (por. Mt 4, 23n: *holen. pasan... pantas...*; Mt 9, 35: *pasai... pasan*).¹⁷ Niektóre noszą ślady przeróbek redakcyjnych, ale nie można ich uważać jedynie za wytwór redaktorów.¹⁸ Opierają się na tradycji,¹⁹ zdaniem P. Bonnarda na tradycji ustnej²⁰. W ustalonych, syntetycznych formułach wyrażają myśl wspólnoty pierwotnej, ale nie pozbawione są waloru dokumentalno-historycznego, gdyż niektóre (np. Mk 3, 7–12) są też *świadcstwem* *naocznych świadków*.²¹

Sumarium Mt 9, 35 opiera się na źródle znanym wszystkim synoptykom, które Mateusz mocno przeredagował. Dla W. O. Walkera sumaria należą do tych tekstów Ewangelii Mateusza, które powinny być uważane za redakcyjne ze względu na funkcję, jaką spełniają w strukturze Ewangelii.²² Mt 9, 35 znalazł się na jego „minimalnej liście”, która zawiera tylko te teksty, które – jego zdaniem – ze względu na swą funkcję „prawie z pewnością” mogą być uważane za redakcyjne, a nie tra-

¹¹ Zob. M. Vidal, *La actividad misionera de Jesús, vista a la luz del sumario de Mt. 9, 35, „Pentecostés”* 5 (1967) 154.

¹² Por. *Recueil L. Cerfaux* t. 1, 451. Wydaje się, że L. Cerfaux idzie jednak za daleko, gdy źródło to identyfikuje z Mg, czyli Mateuszem greckim.

¹³ Por. tamże; P. Bonnard, *L'Évangile selon saint Matthieu* (*Commentaire du Nouveau Testament* 1), Paris 1963, 51, przyp. 1.

¹⁴ Por. L. Cerfaux, *Les Actes des Apôtres*, [w:] *Introduction à la Bible*, t. 2: *Nouveau Testament*, red. A. Robert–A. Feuillet, Tournai 1959, 354 n.

¹⁵ Zob. 1 Krl 2,27 = 2 Krn 1,15 = 2 Krn 9,27; 1 Krn 8,29–38 = 9,35–44; 21,5 = 21,20; Ezd 2,1–3,1 = Nc 7,6–73; 1 Mch 9,14 = 9,43; 15,13 n. = 15,25. Por. M. Vidal, art. cyt., 155.

¹⁶ Por. C. H. Dodd, *The Framework of the Gospel Narrative*, Exp T 43 (1931–32) 396–400; P. Benoit, *Remarques sur les „sommaries” des Actes 2,42 à 5*, [w:] *Mélanges M. Goguel*, Paris 1950, 1–10; V Taylor, *The Gospel according to St. Mark*, London 1980², 85 n.

¹⁷ Zob. M. Vidal, art. cyt., 155, przyp. 11.

¹⁸ Por. M. Dibelius, *Die Formgeschichte des Evangeliums*, Tübingen 1966⁵, 226.

¹⁹ Por. V. Taylor, dz. cyt., 303.

²⁰ Zob. P. Bonnard, dz. cyt., 51, przyp. 1.

²¹ Por. M. Vidal, dz. cyt., 155 przyp. 11.

²² Zob. W. O. Walker, *A Method for Identifying Redactional Passages in Matthew on Functional and Linguistic Grounds*, CBQ 39 (1977) 81.

dycyjne.²³ Na pracę redakcyjną Mateusza wskazują także typowe dla niego frazy, ale z drugiej strony paralelne miejsca Marka i Łukasza wskazują na to, że Mateusz korzystał także z tradycji.

Do tradycji wspólnej dla Mateusza, Marka i Łukasza należy w 9, 35 zaliczyć relację o podróży Jezusa poprzez różne miejscowości i nauczaniu. Wspólna z Łukaszem jest myśl o głoszeniu Ewangelii o królestwie, ale została ona w różny sposób sformułowana przez obydwu autorów. Wkładem redakcyjnym Mateusza jest uściślenie, że Jezus nauczał w synagogach, oraz sumaryczna relacja o leczeniu wszelkich chorób. Łk 8, 2a donosi o konkretnym uleczeniu pewnych niewiast i z tej racji obydwie teksty należy uznać za pochodzące z własnych tradycji Mateusza i Łukasza, na co wskazuje także słownictwo tych wierszy, charakterystyczne dla poszczególnych Ewangelii.

W tym jednym zdaniu Mt 9, 35 można więc dostrzec nałożenie się dwóch tradycji: wspólnej dla wszystkich trzech synoptyków oraz wspólnej z Łukaszem. Mateusz opracował te tradycje redakcyjne umieszczając je w tym właśnie miejscu w swojej Ewangelii.

II

Mt 9, 36 (Mk 6, 34)

Mt 9, 36 ma swoją paralelę w Mk 6, 34, który to tekst również pozostaje w pewnym związku z rozesłaniem uczniów, gdyż umieszczony jest po relacji o ich powrocie (Mk 6, 30), a bezpośrednio poprzedza opis pierwszego rozmnożenia chleba. Brzmienie obydwu tekstów jest podobne:

Mt 9, 36

Widząc zaś tłumy
ulitował się nad nimi,
ponieważ byli
strudzeni i porzuceni
jak owce nie mające pasterza.

Mk 6, 34

A wysiadłszy zobaczył wielki tłum
i ulitował się nad nimi,
ponieważ byli
jak owce nie mające pasterza.
I zaczął ich nauczać.

W Mt 9, 36 jedynie rzeczowniki *probaton* (11-2-2/1-17) i *poimen* (13-2-4/0-6) należą do słownictwa najczęściej występującego u Mateusza. Pozostałe wyrazy występują w równej mierze u wszystkich synoptyków, niektórych używa nawet częściej Łukasz.²⁴

Motyw owiec pozbawionych pasterza występuje w Starym Testamencie w Lb 27, 17; 1 Krl 22, 17; 2 Krn 18, 16; Ez 34, 5; Za 10, 2; Jdt 11, 19. Słowa *kai exelthon* łączą tekst Marka z wcześniejszym fragmentem, dlatego ich nie ma u Mateusza. Partykuła *de* często jest używana przez Mateusza i Łukasza w miejscu, gdzie u Marka występuje *kai*²⁵ i można uważać, że Mateusz ma tendencję do jej używania²⁶. Zazwyczaj wyraża ona kontrast do wcześniejszego wiersza,²⁷ ale może też wskazy-

²³ Tamże, 83.

²⁴ Pozostałe słowa nie są charakterystyczne dla Mateusza: *eidon* (58-42-67/49-36), *de* (491-160-548/558-196), *ochlos* (49-38-41/22-20), *splanchnidzesthai* (5-4-3/0-0), *peri* (28-22-45/71-66), *hoti* (141-101-173/120-271), *einai* (288-192-361/276-442), *skyllein* (1-1-2/0-0), *riptein* (3-0-2/3-0), *hosei* (3-1-9/6-0), *me* (129-79-142/65-117), *echein* (75-69-77/44-86).

²⁵ Por. J. C. Hawkins, dz. cyt., 150 n.

²⁶ Por. W. C. Allen, *A critical and exegetical Commentary on the Gospel according to S. Matthew* (ICC), Edinburgh 1922³, XX.XXXVI.

²⁷ Por. M. Zerwick, *Graecitas Biblica* (Scripta Pontificii Institutii Biblici 92), Romae 1966⁵, 157, nr 467.

wać na kontynuację podobnie jak kai,²⁶ i tak jest chyba także w tym wypadku.

Marek do rzeczownika „tłum” dodaje określenie „wielki” (polyn), ale Mateusz rozszerza charakterystykę tłumy dodając: eskylymenoi kai errimmenoi (strudzeni i porzuceni).

R. Bultmann uważa, że redagując ten wiersz Mateusz korzystał z tekstu Mk 6, 34.²⁹ Podobna treść i forma wskazują na powiązania literackie między nimi. Z pewnością mamy tu do czynienia z tradycją wspólną dla Mateusza i Marka. Śladem pracy redakcyjnej Mateusza jest zwłaszcza dodanie frazy: „strudzeni i porzuceni”

III

Mt 9, 37 n. (Łk 10, 2)

Wiersze 9, 37 n. mają swój odpowiednik w Łk 10, 2, gdzie stanowią początek mowy wygłoszonej przez Jezusa przy rozesłaniu siedemdziesięciu dwóch. Wypowiedź o żniwach z J 4, 35 zbyt mocno różni się w treści, by mogła być uważana za tekst paralelny. Mt 9, 37 n. i Łk 10, 2 mają prawie identyczne brzmienie:

Mt 9, 37 n.

Łk 10, 2

Wtedy powiedział uczniom swoim:
Żniwo wprawdzie wielkie, ale
robotników mało.
Proście więc Pana żniwa
żeby posłał robotników
na swoje żniwo.

Powiedział zaś do nich:
Żniwo wprawdzie wielkie, ale
robotników mało.
Proście więc Pana żniwa,
żeby robotników posłał
na swoje żniwo.

Jedynie wprowadzenia do słów Jezusa mają odmienną formę w obu Ewangeliach i zdradzają redakcyjną rękę obydwu ewangelistów. Typowym dla Mateusza jest tote – wtedy (90–6–14/21–10), którym Mateusz zazwyczaj wprowadza materiał zaczerpnięty ze źródła.³⁰ Mateusz lubi również używać rzeczownika mathetes (73–46–37/28–78). S. Schulz wyraża przekonanie, że mathetes pochodzi tu od Mateusza, gdyż poza tym miejscem w Q nigdzie nie występuje w formułach wprowadzających (Łk 12, 23 uważa on za wiersz redakcyjny) i w ogóle w Q Jezus wprost nie określa uczniów terminem mathetai (por. jednak Mt 10, 24 par.).³¹ Mateusz wprowadził ten rzeczownik także w 10, 1 – choć nie ma go w paralelnym tekście Marka oraz w zakończeniu mowy w 11, 1.

Natomiast fraza elegen de pros autous – „powiedział zaś do nich” jest charakterystyczna dla Łukasza. Zwrot elegen de występuje 7 razy w redakcyjnych zdaniach Łukasza; elegen pros + biernik 10 razy w redakcyjnych zdaniach w Ewangeli i 7 razy w Dz.³²

W samym logionie o żniwie jedynie słowa men (20–6–10/47–8), therismos (6–1–3/

²⁶ Por. J. D. Denniston, *The Greek Particles*, Oxford 1954², 162–165; M. E. Thrall, *Greek Particles in the New Testament*, Leiden 1962, 50–52.

²⁹ Zob. R. Bultmann, dz. cyt., 378.

³⁰ A. H. McNeile, *Tote in St. Matthew*, JTS 12 (1911) 127 n. stwierdził, że tote u Mateusza 61 razy kontynuuje narrację i w miejscach paralelnych Marka zamiast tego spójnika występuje kai (21 razy), de (6 razy), euthys (1 raz) lub spójnik jest pominięty (3 razy); u Łukasza natomiast w miejscach paralelnych występuje spójnik kai (6 razy), de (14 razy), tote (1 raz) lub jest w ogóle pominięty (2 razy). Autor uważa, że tote w Ewangeli i Mateusza odpowiada hebrajskiemu waw consecutivum, które wprowadza wydarzenie będące konsekwencją tego, co się wcześniej wydarzyło. Por. P. Joüon, *Grammaire de l'hébreu biblique*, Rome 1965, par. 115. 119 e.

³¹ S. Schulz, *Q – Die Spruchquelle der Evangelisten*, Zürich 1972, 404 n.

³² Tamże.

/0-2) i oun (57-5-31/62-194) występują stosunkowo często u Mateusza, ale w całości słownictwa nie można uważać za charakterystyczne dla żadnego z ewangelistów,³⁸ co wskazywałoby, że obaj zaczerpnęli to zdanie ze wspólnego źródła. Jedyna różnica między obydwoma tekstami polega na przestawieniu słów w końcowym zdaniu: u Mateusza na pierwszym miejscu jest orzeczenie ekbale, u Łukasza dopełnienie ergatas. Kolejność Mateusza odpowiada składni hebrajskiej, natomiast w języku greckim, choć normalnie po podmiocie następuje orzeczenie, a po nim dopełnienie, jest też możliwe postawienie szczególnie akcentowanego słowa na początku lub na końcu zdania.³⁴ Na tej podstawie można twierdzić, że Mateusz zachował pierwotną kolejność, Łukasz dokonał przestawienia ze względów stylistycznych.

Tak więc sam logion o żniwie pochodzi z tradycji wspólnej dla Mateusza i Łukasza, natomiast wprowadzenie do niego: „wtedy powiedział uczniom swoim” należy przypisać Mateuszowi.

IV

Mt 10, 1 (Mk 6, 7; Łk 9, 1)

Wierszowi Mt 10, 1 odpowiadają teksty Mk 6, 7 i Łk 9, 1. Obydwa teksty paralelne pochodzą z relacji o rozesłaniu Dwunastu.

Mt 10, 1

Mk 6, 7

Łk 9, 1

A przywoławszy
dwunastu uczniów swoich

I przywołał
dwunastu
i zaczął ich rozsyłać
po dwóch,

Zwoławszy zaś
dwunastu

dał im
władzę nad duchami
nieczystymi,
aby wyrzucali je
i leczyli wszelką chorobę
i wszelką słabość.

i dał im
władzę nad duchami
nieczystymi.

dał im moc i
władzę nad wszystkimi
demonami

i (moc) leczenia chorób.

Początek zdania brzmi podobnie we wszystkich trzech wersjach, ale o ile u Mateusza czasownik proskaleisthai występuje w formie part. aor. med., to u Marka jest tu praesens historicum, natomiast Łukasz zamienił ten czasownik na synkalein, który w całym Nowym Testamencie poza pismami Łukasza występuje tylko 1 raz u Marka (0-1-4/3-0). Czasownik proskaleisthai występuje u wszystkich synoptyków (6-9-4/9-0) bądź to w formie osobowej (0-2-1), bądź jako participium aoristi (6-7-3). Tam, gdzie użyty jest w formie participium, ma za zadanie jedynie wprowadzać jakąś mowę (4-7-1) lub jakąś inną czynność (2-0-2).³⁵ Jak stwierdził N. van Bohemen, w Ewangelii Mateusza czasownik ten nigdy nie odnosi się do wydarzenia bardzo oddalonego w czasie ani nie oznacza powołania w technicznym sensie tego słowa.³⁶ Mateusz dodał także w tym miejscu występujący często w jego

³⁸ Pozostałe wyrazy legein (289-202-217/102-266), polys (50-57-51/46-36), ergates (6-0-4/1-0), oligos (6-4-6/10-0), deisthai (1-0-8/7-0), kyrios (80-18-103/107-52), hopos (17-1-7/14-1), ekballein (28-18-20/5-6), eis (216-167-223/299-182).

³⁴ Por. R. Kühner-B. Gerth, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache*, Zweiter Teil: *Satzlehre*, 2 Bd. Nachdruck der 3. Aufl. von 1904, Darmstadt 1963, 595-597; F. Blass-A. Debrunner-F. Rehkopf, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1976¹⁴, par. 472, 1.

³⁵ Por. K. G. Reploh, *Markus - Lehrer der Gemeinde* (Stuttgarter Biblische Monographien 9), Stuttgart 1969, 54; K. Stock, *Boten aus dem Mit-Ihm-Sein. Das Verhältnis zwischen Jesus und den Zwölf nach Markus* (Analecta Biblica 70), Rome 1975, 12.

³⁶ Zob. N. van Bohemen, *L'institution des Douze*, [w:] *La formation des Evangiles* (Recherches bibliques 2), Bruges 1957, 133.

Ewangelii rzeczownik *mathetes* (por. 9, 37). Tylko Marek mówi o rozesłaniu apostołów po dwóch.³⁷ Wszyscy trzej donoszą o przekazaniu im władzy nad duchami nieczystymi, przy czym teksty Mateusza i Marka są prawie takie same (ale Marek – inaczej niż Mateusz – łączy tę frazę z poprzednią za pomocą współrzędnego spójnika *kai*;³⁸ czasownik *didomi* użyty jest u Mateusza w aoryście, u Marka w imperfectum; u Mateusza brak ponadto rodzajnika *ton* przed *pneumatōn*); Łukasz bardziej przereferował to zdanie dodając często u niego występujący rzeczownik *dynamis* (12–10–15/10–0) oraz używając charakterystycznego dla niego słowa *daimonion* (11–13–23/1–6) na określenie duchów nieczystych. Ostatnia część zdania częściowo ma odpowiednik u Łukasza, ale wyraźnie zdradza rękę Mateusza, gdyż występują tu aż trzy słowa, które można uznać za występujące najczęściej w tej Ewangelii: spójnik *hoste* (15–13–5/8–1), czasowniki *ekballein* (28–18–20/5–6) i *therapeuein* (16–5–14/5–1). Mateusz dodaje też frazę: „I wszelką słabość” Użyty tu rzeczownik *malakia* poza Mt nie występuje w NT (3–0–0/–0).³⁹

Przeprowadzona analiza wskazuje na to, że z tradycji wspólnej wszystkim synoptikom pochodzi relacja o przywołaniu Dwunastu i przekazaniu im władzy nad duchami nieczystymi. Za uzupełnienia redakcyjne Mateusza należy uznać określenie „uczniów” i frazę o wyrzucaniu duchów, a także ostatnią część wiersza o leczeniu wszelkich chorób i słabości.

V

Mt 10, 2–4 (Mk 3, 13–19; Łk 6, 12–16; por. Dz 1, 13 oraz J 1, 42)

Wiersze Mt 10, 2–4 zawierają imiona dwunastu apostołów. Listy z imionami apostołów znajdują się także w Ewangelii Marka i Łukasza oraz w Dziejach Apostolskich, ale w innym kontekście. U Marka i Łukasza są to odrębne perykopy poświęcone ustanowieniu grupy Dwunastu, zamieszczone dużo wcześniej niż relacje o wysłaniu ich na misję. Mateusz wcześniej nie donosił o ustanowieniu Dwunastu i włączył ich imiona do rozdziału 10, bezpośrednio przed słowami Jezusa skierowane do uczniów. W Dz 1, 13 imiona Jedenastu podane są przy okazji opisu, w jaki sposób uzupełniono grono Dwunastu po wniebowstąpieniu Jezusa, a przed zesłaniem Ducha Świętego. Zapowiedź zmiany imienia Szymona na imię Kefas = Piotr zamieścił J 1, 42 przy okazji opisu powołania pierwszych uczniów Jezusa, trudno jednak uważać ten tekst za paralelny do Mt 10, 1, gdzie nie ma mowy o zmianie imienia, tylko jest stwierdzenie, że Szymon zwany był Piotrem. Paralelę dla J 1, 42 można by raczej widzieć w Mt 16, 18.

U Marka i Łukasza perykopy te składają się z dwóch różnego pochodzenia fragmentów: opowiadań o ustanowieniu Dwunastu (Mk 3, 13–16; Łk 6, 12–13) i ka-

³⁷ Jego konstrukcja *erxato apostellein* – „zaczął wysyłać” jest dość często spotykanym u Marka aramajzmem. Por. W. Grundmann, *Das Evangelium nach Markus* (Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 2), Berlin 1971⁵, 123.

³⁸ Jest to przykład parataksy, czyli współrzędnego łączenia zdań lub ich części, co zachodzi u Marka częściej niż u pozostałych synoptyków. Konstrukcja ta jest częstsza w aramajskim niż w greckim. Por. M. Black, *An Aramaic Approach to the Gospels and Acts*, Oxford 1967⁸, 61. Występuje jednak także w papiirusach i nieliterackich tekstach greckich i dlatego uważa się, że częste występowanie tej konstrukcji nie tylko w powiedzeniach Jezusa, lecz także w tekstach narracyjnych Marka nie jest znakiem ich semickiego pochodzenia. Por. J. Wellhausen, *Einleitung in die drei ersten Evangelien*, Berlin 1911², 13. W Mk 6, 7 w kodeksach D i kilku minuskułach zdania te połączone są nie przez *kai*, lecz za pomocą konstrukcji z part. aor. *dous*.

³⁹ Pozostałe wyrazy: *kai* (1169–1078–1455/1108–818), *dodeka* (13–15–12/4–6), *autos*, *aute*, *auton* (906–758–1074/694–750), *didonai* (56–39–60/35–76), *exousia* (10–10–16/7–8), *pneuma* (19–23–36/70–24), *akathartos* (2–11–6/5–0), *pas*, *pasa*, *pan* (128–67–152/170–63), *nosos* (5–1–4/1–0).

I wszedł na
góre

i
przywołał
tych, których
chciał,
i przyszli
do Niego.

14 i ustanowił
dwunastu

(których nazwał
apostołami),
aby byli z Nim
i aby wysłał ich
by głosili
15 i by mieli
władzę
wypędzania
demonów.

16 (I ustanowił
dwunastu)

i nadał imię Szymonowi: Piotr.

17 I Jakuba
Zebedeuszowego
i Jana brata
Jakuba
i nadał im imię
Boanerges, to
znaczy synowie
gromu,

18 i Andrzeja
i Filipa
i Bartłomieja
i Mateusza
i Tomasza
i Jakuba
Alfeuszowego
i Tadeusza

Stało się zaś
w tych dniach,
że wstąpił na
góre, aby się
modlić, i całą
noc spędził
na modlitwie
do Boga.
13 A gdy nastał
dzień,
wezwał
uczniów swoich

i wybrawszy
spośród nich
spośród nich dwu-
nastu,
których nazwał
apostołami:

14 Szymona, któ-
rego nazwał Pio-
trem, i Andrzeja
brata jego,
i Jakuba

i Jana

i Filipa
i Bartłomieja
i Mateusza
i Tomasza
i Jakuba
Alfeuszowego

Piotr

i Jan

i Jakub

i Andrzej
Filip
i Tomasz
Bartłomiej
i Mateusz,
Jakub
Alfeuszowy

2 Imiona zaś
dwunastu
apostołów
są takie:

pierwszy Szymon
zwany Piotrem
i Andrzej brat
jego,
i Jakub
Zebedeuszowy,
i Jan brat jego.

3 Filip
i Bartłomiej,
Tomasz
i Mateusz celnik,
Jakub
Alfeuszowy
i Tadeusz,

4 Szymon
Gorliwiec⁴⁰

i Szymona
Gorliwca

i Szymona zwa-
nego Gorliwym
16 i Judasza
Jakubowego

i Szymon
Gorliwy
i Judasz Jaku-
bowy.

i Judasz
Iskariota,
który Go
zdradził.

i Judasza
Iskariotę,
który Go
zdradził.

i Judasza
Iskariotę,
który stał się
zdrajcą.

talogów z ich imionami (Mk 3, 17–19; Łk 6, 14–16).⁴¹ Ponieważ ramy, w których synoptycy zamieścili listy z imionami Dwunastu, znacznie różnią się między sobą, wyprowadza się stąd wniosek, że nie miały one w tradycji utrwalonej formy i są mocno przepracowane redakcyjnie. W odniesieniu do narracyjnej części perykopy Marka zarysowały się trzy stanowiska wśród egzegetów: 1. cały tekst Mk 3, 13–16 przypisuje się redaktorowi;⁴² 2. przyjmuje się, że z tradycji pochodzi tylko 3, 13–14a, od redaktora 3, 14b–16a;⁴³ 3. z tradycji pochodzi tylko 3, 14a, które było wprowadzeniem do listy z imionami Dwunastu, natomiast reszta tekstu pochodzi od redaktora⁴⁴. Za Markowym pochodzeniem tego fragmentu przemawia parataktyczna składnia,⁴⁵ dwukrotny praesens historicum w 3, 13, słownictwo tego fragmentu: *proskaleisthai* (6–9–4/9–0), *keryssein* (9–14–9/8–0),⁴⁶ *ekballein ta daimonia*⁴⁷.

E. Haenchen uważa, że zarówno słowa Mt 10, 2: *ton de dodeka apostolon ta onomata estin tauta*, jak i Łk 6, 13b: *hous kai apostolous onomasen zalezą od tek-*

⁴⁰ Określenie *ho Kananaios* nie ma nic wspólnego ani z Kanaanem, ani z Kanaą Galilejską. Słowo to utworzone jest od aramajskiego rdzenia *qn'* i oznacza gorliwca. Por. C. C. Torrey, *The Four Gospels. A New Translation*, London 1947², 307 n.; O. Cullmann, *Der zwölfte Apostel*, [w:] *tenże, Vorträge und Aufsätze 1925–1962*, Tübingen 1966, 215. Na określenie żydowskich bojowników stawiających opór siłom rzymskim używano trzech wyrazów: greckiego słowa *dzelotes*, aramajskiego *kenana* (od którego utworzono greckie formy *Kananaios* bądź *Kananites*) i łacińskiego *sicarius*. Por. M. Hengel, *Die Zeloten. Untersuchungen zur jüdischen Freiheitsbewegung in der Zeit von Herodes I bis 70 n. Chr.* (Arbeiten z. Geschichte des Spätjudentums und Urchristentums 1), Köln 1961. Łukasz używa już określenia greckiego *dzelotes* zarówno w Ewangelii, jak i w Dziejach.

⁴¹ Przyznają to nawet autorzy, którzy nie przyjmują redakcyjnej działalności ewangelistów. E. Meyer, *Ursprung und Anfänge des Christentums I*, Stuttgart 1921, 135 n. uważał, że Mk 3, 13–14a pochodzi ze „źródła uczniów”, a Mk 3, 14b–19 ze „źródła Dwunastu”. W. L. Knox, *The Sources of the Synoptic Gospels*, Volume on St. Mark, ed. by H. Chadwick, Cambridge 1953, 17 n. uważał, że Mk 3, 7–15 pochodzi ze „źródła Dwunastu”, a lista z Mk 3, 16–19 z innego źródła.

⁴² Por. R. Bultmann, dz. cyt., 65; M. Dibelius, dz. cyt., 227; K. L. Schmidt, *Der Rahmen der Geschichte Jesu. Literarkritische Untersuchungen zur ältesten Jesusüberlieferung*, Berlin 1919, 110; A. Loisy, *L'évangile selon Marc*, Paris 1912, 110; chyba także L. Cerfaux, *La mission de Galilee*, art. cyt., 389; K. Stock, dz. cyt., 51 n.

⁴³ Por. R. Bultmann, *Ergänzungsheft zur Geschichte der synoptischen Tradition*, Berlin 1958, 12; S. Freyne, *The Twelve: Disciples and Apostles. A Study in the Theology of the First Three Gospels*, London 1968, 89; W. Schmithals, *Der Markusschluss, die Verklärungsgeschichte und die Aussendung der Zwölf*, ZTK 69 (1972) 398; L. Vaganay, *L'absence du Sermon sur la montagne chez Marc. Essai de critique littéraire*, RB 58 (1951) 13; K. G. Reploch, dz. cyt., 43–45.

⁴⁴ Por. G. Schmahl, *Die Zwölf im Markusevangelium. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung* (Trierer Theologische Studien 30), Trier 1974, 49 n.

⁴⁵ Co do tej właściwości stylu Marka zob. M. Zerwick, *Untersuchungen zum Markus-Stil. Ein Beitrag zur stilistischen Durcharbeitung des Neuen Testaments* (Scripta Pont. Inst. Bibl. 81), Roma 1937, 1–23.

⁴⁶ Por. E. Schweizer, *Die theologische Leistung des Markus*, EvTh 24 (1964) 340.

⁴⁷ Słowo *daimonion* (11–11–23/1–6) w Ewangeliach bardzo często powiązane jest z czasownikiem *ekballein* (7–7–7; nigdzie w pozostałych pismach NT). F. Hauck, *ekballo*, TWNT 1, 525, zwraca uwagę na to, że czasownik ten używany jest zwłaszcza dla wyrażenia czynności wypędzania demonów, które zamieszkują w człowieku, jakby w domu (por. Mt 12, 44). K. Stock, dz. cyt., 22 uważa, że Marek w szczególny sposób podkreśla ten aspekt władzy uczniów. Już

stu Mk 3, 14b: hous kai apostolous onomasen.⁴⁸ Jednakże onomadzo poza tymi dwoma wypadkami nigdzie nie występuje u synoptyków poza jeszcze jednym tekstem w Łk 6, 14: występuje też w Dz 19, 13; kai po zaimku względny jest charakterystyczne dla Łukasza, częste szczególnie w Dziejach Apostolskich⁴⁹ (choć znajdujemy je także w Mk 3, 19), i z tych racji nie tylko należy przyjąć, że Łk 6, 13b jest niezależny od Mk 3, 14b,⁵⁰ lecz także można twierdzić, że jest tworem Łukasza. Podobnie, należy odrzucić twierdzenie o zależności Mt 10, 2 od Mk 3, 14b ze względu na znaczne różnice między nimi. Pochodzenie Mt 10, 2 zostanie jeszcze dokładniej omówione.

H. Schürmann uważa, że Łk 6, 12–13a pochodzi ze źródła zawierającego mowy, jak wskazuje na to porównanie z Mt 5, 1, gdzie Jezus również wychodzi na górę, by wygłosić kazanie.⁵¹ Mateuszowemu kazaniu na górze (Mt 5–7) odpowiada u Łukasza kazanie na równinie (Łk 6, 17–49), a umieszczona przed nim relacja o wyborze Dwunastu nie ma właściwej paraleli u Mateusza (poza listą apostołów z Mt 10, 2b–4). Pierwsza część perykopy ukazuje Jezusa jako męża modlitwy, co jest charakterystyczne dla Ewangelii Łukasza (tylko w tej Ewangelii Jezus modli się w 3, 21; 5, 16; 6, 12; 9, 18. 19; 11, 1; 22, 23; 23, 34. 46; 24, 30).⁵² W całym Nowym Testamencie tylko w tym miejscu występuje zwrot proseuche tou theou → modlitwa do Boga.⁵³ Do słownictwa typowego dla Łukasza należą tu słowa: ginesthai (75–55–129/124–51), de (491–160–548/558–196), en (291–137–354/275–220), hemera (45–27–83/94–31), houtos, haute, touto (147–78–230/237–237), autos (906–758–1074/694–750), eis (216–167–223/299–182), proseuchesthai (15–10–19/16–0), dianyktereuein (w całym NT występuje tylko 1 raz w Łk 6, 12), en (291–137–354/275–220), proseuche (2–2–3/9–0), theos (51–48–122/166–83), prosphonein (1–0–4/2–0), eklegesthai (0–1–4/7–5). Zwłaszcza słownictwo w Łk 6, 12–13a, typowe dla Łukasza, przesądza o tym, że fragment ten jemu, a nie tradycji należy przypisać.

Panuje natomiast prawie powszechne przekonanie, że katalogi Dwunastu pochodzą z bardzo starej tradycji.⁵⁴ Występującego w nich słownictwa nie można uznać za charakterystyczne dla żadnego z ewangelistów.⁵⁵ Wskazuje się na fakt, że lista Marka

przy opisie ustanowienia grupy Dwunastu w Mk 3, 15 wspomina on o udzieleniu im władzy wypędzania demonów, czego brak w paralelnym miejscu Łk 6, 13. W opisie rozstania uczniów w Mk 6, 7 mowa jest tylko o władzy nad duchami nieczystymi, natomiast Mt 10, 1 i Łk 9, 1 z tym pełnomocnictwem łączą moc uzdrawiania chorych. Tylko Marek w relacji o działalności wysłanych uczniów (6, 13) donosi, i to na pierwszym miejscu, o wyrzucaniu demonów, czego brak w Łk 9, 6.

⁴⁸ Zob. E. Haenchen, *Der Weg Jesu. Eine Erklärung des Markus-Evangeliums und der kanonischen Parallelen*, Berlin 1968², 247 n.

⁴⁹ Por. W. Bauer, *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, Berlin 1971⁵, 777 (II, 6).

⁵⁰ Por. H. Schürmann, *Das Lukasevangelium* (Herder TKNT 3, 1), Freiburg 1969, 318 przypis 55.

⁵¹ Tamże, 318 n.

⁵² Por. D. Lorenzo de Lorenzi, *La preghiera anima dell'Evangelo*, [w:] *La preghiera nella Bibbia e nella tradizione patristica e monastica*, Roma 1964, 105–262.

⁵³ Kodeks C opuszcza tou theou.

⁵⁴ Por. np. R. Bultmann, *Geschichte*, dz. cyt., 65; M. Dibelius, dz. cyt., 227; E. Schweizer, *Das Evangelium nach Markus* (NTD 1), Göttingen 1974, 44; K. G. Reploh, dz. cyt., 45–48; K. Stok, dz. cyt., 52. Jedynie G. Klein, *Die zwölf Apostel. Ursprung und Gehalt einer Idee* (FRLANT 59), Göttingen 1961, 61 oraz W. Schmithals, *Das kirchliche Apostelamt. Eine historische Untersuchung* (FRLANT 61), Göttingen 1961, 62 przypis 71 uważają listę z imionami z Ewangelii Marka za późniejszy, po-Markowy dodatek.

⁵⁵ Wyrazy występujące w Mt 10, 2–4: de (491–160–548/558–196), apostolos (1–1–6/28–1), onoma (22–15–34/60–25), einai (288–192–361/276–442), houtos, haute, touto (147–78–230/237–237), protos (15–10–10/11–5), Simon (9–11–17/13–25), legein (289–202–217/102–266), Petros (23–19–18/56–34), Andreas (2–4–1/1–5), adelfos (39–20–24/57–14), Iakobos (6–15–8/7–0), Dzebedaios (6–4–1/0–1), Ioannes (25–26–31/24–23), Filippos (3–3–2/16–12), Bartholomaios (1–

zawiera imiona Boanerges i Iskariot, które już dla Marka nie były jednoznaczne⁵⁶ i mogą być świadectwem tradycji wprawdzie wiernie przekazanej przez Marka, ale już dla niego trudnej do zrozumienia.⁵⁷

Za tym, że listy z imionami Dwunastu zostały sporządzone i były przekazywane w pierwotnym Kościele, świadczy fakt istnienia aż czterech takich katalogów w Nowym Testamencie. Katalogi te są świadectwem dużego znaczenia Dwunastu w Kościele pierwotnym.⁵⁸

G. Schmahl uważa, że wiersz Mk 3, 14a pochodzi z tradycji i był wprowadzeniem do katalogu Dwunastu,⁵⁹ co jest jednak mało prawdopodobne. Do samodzielnie przekazywanej listy z imionami lepiej pasuje schematyczne wprowadzenie z Mt 10, 2. Formuła: „a to są imiona...” wprowadza często listy z imionami w Starym Testamencie (np. Lb 1, 5; 13, 4; 1 Krl 4, 8). Dlatego wydaje się, że słowa z Mk 3, 14a: „i ustanowił Dwunastu” należą do opowiadania o powołaniu Dwunastu, które należy przypisać redakcji Marka,⁶⁰ natomiast wiersz Mt 10, 2 pochodzi z tradycji, gdzie był wprowadzeniem do listy z imionami Dwunastu.

Istnicją zbieżności pomiędzy katalogami Mateusza i Łukasza. W odróżnieniu od Marka obydwaj nazywają wyraźnie Dwunastu apostołami, co jest tym bardziej wymowne z tej racji, że poza 10, 2 Mateusz nigdzie nie używa zwrotu: „Dwunastu apostołów”. Mateusz i Łukasz (ale tylko w Ewangelii) wymieniają Andrzeja zaraz po Szymonie i charakteryzują go jako „jego brata”; u Marka (i w Dz) umieszczony jest on na dalszej pozycji. Obydwaj nie wspominają też o nadaniu synom Zebedeusza przydomku Boanerges, czego brak także w Dz 1, 13, a co występuje u Marka.

W dalszej części katalogu występują jednak także różnice między Mateuszem i Łukaszem. Przeważa kolejność imion Tomasza i Mateusza, a nadto u Mateusza wymieniony jest Tadeusz i Szymon Gorliwiec, natomiast w tym miejscu u Łukasza występuje najpierw Szymon, a po nim Judasz Jakubowy.⁶¹

H. Schürmann nie ma wątpliwości, że Łukasz otrzymał z tradycji inną formę kata-

-1-1/1-0), Thomas (1-1-1/1-7), Maththaios (2-1-1/1-0), telones (8-3-10/0-0), Iakobos (6-15-8/7-0), Alfaios (1-2-1/1-0), Thaddaios (1-1-0/0-0), Kananaios (1-1-0/0-0), Ioudas (10-4-8/8-9), Iskariotes (2-2-2/0-5), paradidonai (31-21-17/13-15).

⁵⁶ Por. V. Taylor, dz. cyt., 229; G. Schmahl, *Die Berufung der Zwölf im Markusevangelium*, TThZ 81 (1972) 204.

⁵⁷ Por. K. Niederwimmer, *Johannes Markus und die Frage nach dem Verfasser des zweiten Evangeliums*, ZNW 58 (1967) 182, przypis 50.

⁵⁸ Inaczej J. Roloff, *Apostolat - Verkündigung - Kirche. Ursprung, Inhalt und Funktion des kirchlichen Apostelamtes nach Paulus, Lukas und den Pastoralbriefen*, Gütersloh 1965, 147, i K. Tagawa, *Miracles et Évangile. La pensée personnelle de l'évangéliste Marc* (EHPH 62), Paris 1966, 181, którzy wyrażają przekonanie, że w czasie redagowania Ewangelii Marka Dwunastu nie pełniło już żadnej istotnej roli w Kościele.

⁵⁹ Zob. G. Schmahl, *Die Zwölf*, dz. cyt., 49 n.

⁶⁰ Por. K. Stock, dz. cyt., 51, przyp. 126.

⁶¹ W tradycji rękopiśmienniczej nie ma wahań co do imion jedenastu apostołów, natomiast imię dwunastego zostało przekazane w trzech formach: Thaddaios, Lebbaios i Ioudas Iakobou. Niektórzy egzegeci jako pierwotną w tekście Mateusza przyjmują formę Lebbaios. Zob. np. J. Wellhausen, *Das Evangelium Matthäi*, Berlin 1904, 44; E. Klostermann, *Das Matthäusevangelium* (HNT 4), Tübingen 1971⁴, 86; J. Schniewind, *Das Evangelium nach Matthäus* (NTD 1), Göttingen 1964¹¹, 126; K. A. Eckhardt, *Der Tod des Johannes als Schlüssel zum Verständnis der Johanneseischen Schriften*, „Studien zur Rechts- und Religionsgeschichte” 3 (1961) 179. Zgodnie z hipotezą O. Cullmanna jeden z dwunastu uczniów nazywany był bądź Thaddaios, bądź Lebbaios. Judasz, syn Jakuba jego zdaniem - nigdy nie istniał, a jego imię w tekście Łukasza (także w Dz) tłumaczy on w sposób następujący: Judasz, zdrajca Jezusa, należał do stronnictwa zelotów i z tej racji miał przydomek sicarius, czyli łacińskie określenie zeloty. To łacińskie słowo zostało zsemityzowane i było używane w formie Iskariot lub Iszkariot. Jednocześnie było ono zastępowane przez greckie dzelotes (Judas zelotes - Mt 10, 3 według Itali) lub zgrecyzowane aramajskie Kananites (Ioudas ho Kananites - J 14, 22 według wersji koptyjskich). Z czasem nie rozumiano już znaczenia terminu Iskariot i sądzono, że określenie Judas zelotes lub Kananites odnosi się do drugiego Judasza z grupy Dwunastu. Jeszcze później nazwano go „Judaszem, synem Jakuba”. Por. O. Cullmann, *Der zwölfte Apostel*, art. cyt., passim.

logu apostołów niż pozostali synoptycy. Jego zdaniem Łukasz jest niezależny od Marka, gdyż zarówno w Dz 1, 13, jak i w katalogu w Ewangelii opuszcza imię Tadeusza (występujące u Marka i Mateusza), zamiast którego po Szymonie umieszcza Judasza Jakubowego (wspomniany także w J 14, 22). Przejawem jego własnej tradycji jest też poprawne przetłumaczenie określenia kananaios przymiotnikiem dzelotes.⁶²

Kolejność imion u Marka różni się w porównaniu z katalogiem Mateusza najpierw tym, że na początku występują imiona Szymona, Jakuba i Jana, a dopiero po nich wymieniony jest Andrzej, pomimo tego że również w Mk 1, 16 Andrzej i Szymon są wymienieni jako pierwsi uczniowie powołani przez Jezusa. W Mk 1, 16 Andrzej nazwany jest bratem Szymona, ale tego określenia nie ma już w Mk 1, 29; 3, 18; 13, 3; natomiast występuje ono w Mt 4, 18 i 10, 2. W dalszej części katalogu zmieniona jest kolejność imion Tomasza i Mateusza.

W Dz 1, 13 wymienieni są najpierw – jak u Marka – Piotr, Jan, Jakub (zmieniona kolejność: Jan – Jakub) i Andrzej; dalsze imiona ustawione są znowu w innej kolejności niż w Ewangeliiach.

R. Pesch uważa, że lista Mt 10, 2–4 jest redakcyjną przeróbką listy z Mk 3, 16–19.⁶³ Wydaje się, że słuszniejsze będzie stwierdzenie, iż wszystkie katalogi pochodzą z tradycji najstarszego Kościoła, a występujące w nich różnice są świadectwem tego, że tradycja ta w różny sposób była przekazywana⁶⁴ albo też została różnie uformowana przez ostatecznych redaktorów Ewangelii.

W Mt 10, 2 imiona ustawione są w takiej samej kolejności, jak w Mt 4, 18. 21 – przy opisie powołania pierwszych uczniów. Na czele listy stoją dwie pary braci najwcześniej powołanych, pozostałe imiona również połączone są w pary. W Ewangelii Łukasza na początku listy wymienieni są wprawdzie ci sami co u Mateusza czterej apostołowie, ale tylko o Andrzeju jest powiedziane, że był bratem Szymona. Imiona nie są powiązane w pary, lecz po prostu wyliczone, podobnie jak u Marka. W Ewangelii Marka na początku wymienieni zostali Piotr, Jakub i Jan, którzy wśród Dwunastu stanowią grupę uczniów najściślej związanych z Jezusem (por. Mk 5, 37; 9, 2; 14, 33).

Tradycja przekazała imiona apostołów wraz z wiadomością o tym, że braćmi byli Szymon i Andrzej oraz Jakub i Jan. Od Mateusza pochodzi dodanie określenia protos przed imieniem Szymona, połączenie imion apostołów w pary. Mateuszowi należy też przypisać przesunięcie (w stosunku do Marka i Łukasza) imienia Mateusza za imię Tomasza i dodanie określenia ho telones do imienia Mateusza. Z tradycji pochodzi wiadomość o dwóch imionach wymienionego we wszystkich katalogach na pierwszym miejscu Szymona-Piotra, jej różne sformułowania przypisać należy redakcyjnej działalności redaktorów Ewangelii.

VI

Mt 10, 5a

Wiersz Mt 10, 5a nie ma paralel w innych Ewangeliiach. Jego słownictwo nie jest zbyt charakterystyczne dla Mateusza.⁶⁵ Za tym, że wiersz ten należy przypisać Mateuszowi, a nie tradycji, przemawia rola, jaką spełnia w tekście Ewangelii: łą-

⁶² Zob. H. Schürmann, dz. cyt., 318.

⁶³ Zob. R. Pesch, *Levi – Matthäus (Mc 2, 14; Mt 9, 9; 10, 3). Ein Beitrag zur Lösung eines alten Problems*, ZNW 59 (1968) 48.

⁶⁴ Tak uważa E. Lohmeyer, *Das Evangelium des Markus (Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament)*, Göttingen 1967¹⁷, 76; G. Schmah, *Die Berufung*, art. cyt., 204.

⁶⁵ houtos, haute, touto (147–78–230/237–237); dodeka (13–15–12/4–6), apostellein (22–20–25/24–28), Iesous (150–81–89/68–237), paranglellein (2–2–4/10–0), autos, aute, auton (906–758–1074/694–750), legein (289–202–217/102–266).

czy on właściwą mową misyjną z tekstem poprzednim nawiązując zwłaszcza do Mt 10, 1. Ze względu na tę funkcję W. O. Walker umieścił go na swojej minimalnej liście, zawierającej fragmenty „prawie na pewno” redakcyjne.⁶⁶

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzona analiza wykazała, że fragment Mt 9, 35 – 10, 5a zawiera materiał pochodzący z tradycji oraz wprowadzony przez redaktora Ewangelii. Z tradycji wspólnej wszystkim trzem synoptykom pochodzi relacja o podróżowaniu Jezusa przez różne miejscowości i nauczaniu (9, 35) oraz o przywołaniu Dwunastu i przekazaniu im władzy nad duchami nieczystymi (10, 1). Z bardzo starej tradycji pochodzi katalog z imionami Dwunastu. Tradycja ta znana była wszystkim synoptykom, choć przekazana została w różnej formie. Wszystkim synoptykom znana była również tradycja o dwóch imionach pierwszego apostoła: Szymon i Piotr.

Z tradycji wspólnej Mateuszowi i Markowi pochodzi stwierdzenie, że widząc tłumy ludzi Jezus litował się nad nimi, bo byli „jak owce nie mające pasterza” (9, 36), oraz wiadomość o tym, że Jakub i Jan byli braćmi (10, 2).

Z tradycji wspólnej dla Mateusza i Łukasza pochodzi myśl o głoszeniu Ewangelii o królestwie (9, 35), ale została ona w różny sposób sformułowana przez obydwu ewangelistów. Tradycję wspólną dla Mateusza i Łukasza stanowi również logion o żniwie (9, 37) oraz informacja, że braćmi byli Szymon i Andrzej (10, 2).

Przejawem redakcyjnej pracy Mateusza w 9, 35 jest uściślenie, że Jezus nauczał w synagogach, oraz dodanie sumarycznej relacji o leczeniu wszelkich chorób. W 9, 36 Mateusz dodał słowa „strudzeni i porzuceni” charakteryzujące tłum. W 9, 37 n. od Mateusza pochodzi jedynie wprowadzenie do logionu o żniwie: „wtedy powiedział uczniom swoim”. W 10, 1 do redakcyjnych uzupełnień Mateusza należy określenie „ucniów” oraz fraza o wyrzucaniu złych duchów i leczeniu wszelkich chorób i słabości. W 10, 2–4 przejawem redakcyjnej działalności Mateusza jest dodanie określenia protos przed imieniem Szymon, połączenie imion apostołów w pary, przesunięcie imienia Mateusza za Tomasza i dodanie określenia telones, sposób sformułowania informacji o dwóch imionach pierwszego apostoła: Szymon-Piotr. W całości od Mateusza pochodzi 10, 5a.

Oddzielenie materiału z tradycji i wyodrębnienie dodatków i retuszów redakcyjnych ukazuje już sposób redagowania Mateusza. Sprawą interesującą byłoby następnie wydobywanie idei teologicznych zawartych w tradycji i w materiale redakcyjnym oraz zbadanie, jakimi motywami kierował się Mateusz redagując w ten sposób swój tekst, ale wykracza to poza ramy nakreślone dla niniejszego artykułu.

⁶⁶ Zob. W. O. Walker, art. cyt., 83.